

**ALEKSI RIKKINEN
EMIL KASTEHELM**

Sturmbock

**Tutkimusmatka
Lapin sodan
linnoitteisiin**

Atena

© Aleks Rikkinen ja Emil Kastehelmi sekä Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

VALOKUVAT: Emil Kastehelmi

ILMAKUVAT: Aleks Rikkinen

ARKISTOKUVAT JA MUUT KUVAAJAT: ks. s. 311

KARTAT: Aleks Rikkinen

LIITTEEN 2 KUVITUS: Spatio Oy

SISUKSEN ULKOASU: Ville Lähteenmäki

Atena

Jyväskylä

atena.fi

ISBN 978-951-1-42442-0

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

Sisällys

ESIPUHE: Kohti tuntematonta	7
Saksan sotavoimat Pohjolassa	11
Tutkimusmatkan alussa	31
Kohti pohjoista puolustuslinjaa	45
Taisteluasemat vaarajonon laella	67
Vankileirien jäljillä	99
Tunturiylängön saksalaislinnoitteet	119
Selustan salaisuudet	161
Suomalaiset voittamattoman tunturilinjan edessä	185
Sturmbockin pohjoinen sivusta	205
Eisbärin unohdetut linnakkeet	227
Ropin arktinen viestiasema	261
Vuoristojääkärit jättävät Sturmbockin	281
JÄLKISANAT: Kaikki päättyy joskus	303
KIITOKSET	308
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	309
LIITTEET	312

ESIPUHE:

Kohti tuntematonta

Vuoden 2022 elokuussa olimme viimeistä kertaa kuvaamassa ja keräämässä aineistoa Sturmbock-linjalla. Suurtuntureiden rinteillä säilyneet, osin romahtaneet korsut kertoivat unohdetusta sotahistoriasta, joka oli hyvä tallentaa kuviin. Korsun ympäristössä oli ruostuneita peltitölkkejä ja lasipulloja, tavanomaisia jäänteitä saksalais-sotilaiden jokapäiväisestä elämästä. Emil haki kuvakulmaa ja askelsi taaksepäin. Yhtäkkiä jalan alla tuntui jokin peltitölkkin muotoinen, mutta paljon kovempi esine.

Hyppymiina, Emil tajusi välittömästi. Täällä oltiin hakemassa kuvamateriaalia tietokirjaan vuosien tutkimuksen jälkeen, ja tähän se päättyisi. Kaikki nämä kesät oli selvitty erämaassa ties minkäläisten sattumusten jälkeen ja huolellisesti miinoja, pommeja sekä kranaatteja varoen, mutta hyvä tuuri loppuu ilmeisesti kaikilla joskus. Elämä vilisi silmien edessä, hyppyheikin räjähtäviä jäähyväisiä odottaessa. Tältäkö se tuntuu olla Lapin sodan viimeinen uhri, Emil mietti.

Muutaman sekunnin päästä mies keräsi itsensä. Mitään ei tapahtunut, kuten rationaalisesti ajateltuna voisi olettaakin. Kaikkien näiden vuosien jälkeen pitäisi muistaa, että suuri osa miinoista ei enää toimi. Sitäpaitsi tämä yksilö oli maassa pitkällään, eikä se olisi voimnut nykykunnossa räjähtää. Tulipa taas panikoitua turhaan. Emil naurahdi tilanteelle ja otti radiopuhelimella yhteyden Aleksiin.

»Et ikinä arvaa. Astuin juuri S-miinaan.»

»Huutista», kuului Aleksin vastaus radiopuhelimen särisevästä kaiuttimesta. »Tuun kattoo.»

...

◀ Hyppymiinan sytyttimestä puuttui osa, joten todellista räjähdysvaaraa ei onneksi ollut. Miina on saattanut jäädä pötköttämään korsun viereen joko sodan aikana tai epähuomiossa suomalaisilta miinanraivaajilta sodan jälkeen.

Tämän kirjan tekeminen on ollut prosessi, jollaisia ei Suomessa usein tapahdu.

Tutkimuskohteemme oli poikkeuksellisen tuntematon. Toisen maailmansodan aikana Käsivarren Lappiin rakennetun puolustusaseman syntyhistoria oli pääpiirteittäin selvillä, mutta yksityiskohdat puuttuivat. Miten saksalaisten suuret suunnitelmat tunturilinjan puolustamisesta käytännössä toteutuivat?

Aloitimme vuonna 2018 Sturmbock-puolustuslinjan kartoituksen, joka oli mittakaavaltaan massiivinen projekti. Vaikka apuna olivat modernit aineistot ja menetelmät, puolustuslinjan synkät salaisuudet selvisivät vain käymällä asemat läpi systemaattisesti, jokainen potero ja korsu kerrallaan. Kun puhutaan noin 14 000 miehen puolustuskokonaisuudesta, työmäärä laskettiin päivien sijaan kuukausissa. Kyseessä oli joka tapauksessa niin valtava urakka, että tekijöiksi soveltuivat vain fanaattisesti aiheesta kiinnostuneet tutkijat.

Omat taitomme ja asiantuntemuksemme kehittyivät maastossa vietettyjen kesien myötä. Verrattain helposti tulkittavat taisteluasemat saimme kartalle pääosin jo ensimmäisenä kesänä, mutta esimerkiksi Sturmbockin vankileirit edellyttivät pikkutarkkoja maastotutkimuksia useamman vuoden aikana. Tutkimusprojekti ei olisi ollut mahdollinen monipuolista tukea ja kannustusta, jota saimme niin rahoittajatahoilta, viranomaistahoilta kuin eri alojen asiantuntijoilta ja paikallisilta. Tutkimustyön ohella myös Käsivarren sotahistorian popularisointi nousi meille tärkeäksi tehtäväksi, ja sitä tämäkin teos osaltaan edistää.

Tuntureilta, vaaroilta ja metsistä kerätty tutkimusaineisto on nyt ensimmäistä kertaa suuren yleisön saatavilla. Kirjassa käydään läpi Käsivarren asemasodan historiaa perinteisessä muodossa, mutta teokseen on kirjattu myös muistelmia ja tapahtumia kenttätutkimuksista. Keräsimme tutkimusmatkoillamme merkittävän kuva-aineiston, joka kertoo harvinaisella tavalla omaa tarinaansa siitä, miten sota näkyy luonnossa vielä vuosikymmeniä sodan päättymisen jälkeen.

Käsissäsi olevaa teosta varten on vaellettu satoja kilometrejä paljakalla, suossa ja tiheissä koivikoissa, loputtomalta tuntuvan räkän riivaamana. Arkistoaineistoja on hankittu niin Suomesta, Saksasta kuin Venäjältäkin. Kirja täyttää useita tiedollisia aukkoja viimeisistä haastavista sotakuukausista arktisella alueella, kun Saksan lopullinen tappio lähestyi ja Suomi irtautui sodasta Neuvostoliiton kanssa vain joutuakseen taistelemaan entistä aseveljeään vastaan.

Saksan sotavoimat Pohjolassa

Sota lähenee Käsivarren Lappia

Sotilaallisten operaatioiden onnistumiseen vaikuttavat merkittäväällä tavalla tieverkostot, logistiikka ja huoltovarmuus. Näistä syistä myös Käsivarren Lapin alueen merkitys korostui toisen maailmansodan aikana. Yksinkertaisina tienparannushankkeina alkaneet toimet päättyivät lopulta asemasotaan armottomissa olosuhteissa.

Käsivarren Lappi (saameksi *Giehnaruotas*) on Suomen luoteisin osa, kapea maakaistale Norjan ja Ruotsin välimaastossa. Sen pohjoisimman päädyn, Yläperän, huiput nousevat yli 1 000 metrin korkeuteen. Enontekiön kuntaan kuuluvan tunturikoivikoiden ja arktisen tundran peittämä alue oli vielä 1900-luvun alussa hyvin eristäytynyt etenkin liikenneyhteyksiltään. Ensimmäisen maailmansodan aikana Käsivarren halki kuljetettiin sotatarvikkeita Venäjälle, mutta muutoin alue oli pitkälti saamelaisten kansoittamaa erämaista seutua, jonka läpi kulki lähinnä kulkukauppiaiden käyttämä talvitie Muoniosta Norjan Skibotniin.

Huoltovarmuuden näkökulmasta Käsivarren merkitys korostui 1930-luvun lopulla. Poliittinen tilanne kiristyi koko Euroopan alueella, ja Petsamon sekä osin myös Itämeren kuljetusyhteydet koettiin vaarantuneiksi. Vaikka Suomen tärkeimmät satamat muuttuisivat liian vaarallisiksi laivaliikenteelle, voisi tie Pohjois-Norjaan toimia edelleen mahdollisena yhteytenä ulkomaailmaan. Vuonna 1939 maantietä Palojoensuusta Kilpisjärvelle alettiin rakentamaan kiireen vilkkaa huoltovarmuuden ja ulkomaankaupan turvaamiseksi.

◀ Saksalaisten taakseen jättämää käyttämätöntä piikkilankaa tunturissa.

Norjalaiset eivät olleet erityisen kiinnostuneita tieyhteyden kehittämistä omalla puolellaan rajaa. Tilanne kuitenkin muuttui saksalaisten vallattua Norjan keväällä 1940. Uudet hallitsijat aloittivat vauhdikkaasti laajat infrastruktuuriprojektit maan pohjoisosissa, ja ilmaisivat kiinnostuksensa myös tieyhteyteen Käsivarren halki. Saksalaiset aloittivat tienrakennuksen Skibotnin ja Kilpisjärven välillä ja tarjosivat asiantuntija-apua myös Suomen tietyömaille.

Tienrakennus eteni vauhdikkaasti, ja vuoden 1940 loppuun mennessä maantie oli valmis Kaaresuvantoon asti. Seuraavana vuonna tieyhteyttä Kilpisjärveä kohti rakensi Suomen puolella jo 2 000 miestä, mutta jatkosodan sytyttyä suuri osa työmiehistä siirtyi rintamalle. Syksystä 1941 eteenpäin suomalaiset hyödynsivät tietyömaille myös jatkosodan hyökkäysvaiheessa ottamiaan venäläisiä sotavankeja, joiden tietyöleirit rakentuivat muun muassa Kilpisjärvelle ja Iittoon.

Pohjoisen merkitys Saksan sodankäynnille

Saksalaisjoukkojen toiminta Pohjois-Suomessa juontaa juurensa syyskuuhun 1940, kun Suomi ja Saksa solmivat poliittisen kauttakulkusopimuksen. Valtioiden tarpeet kohtasivat – Suomi kaipasi talvisodan jälkimainingeissa turvaa Neuvostoliittoa vastaan, siinä missä Saksaa kiinnostivat vallatun Pohjois-Norjan logistiset yhteydet. Lisäksi Hitler oli kääntänyt katseensa kohti Neuvostoliittoa. Tulevissa suurvaltojen taisteluissa myös Suomella ja sen resursseilla tulisi olemaan selvä rooli.

Maailmanhistorian suurin hyökkäys, operaatio Barbarossa, käynnistyi pitkän suunnitteluprosessin jälkeen 22. kesäkuuta 1941. Saksalaiset olivat liikkuneet Suomessa valmistelemassa tulevaa sotaa jo kuukausien ajan, ja joukkokeskitykset Suomen maaperällä oli aloitettu jo kesäkuun alussa. Myös Suomen sodanjohto pidettiin tietoisena suunnitelmista, ja Suomi liittyi mukaan pian Barbarossan alkamisen jälkeen. Suomessa saksalaiset olivat rintamavastuussa Oulujärven pohjoispuolisilla alueilla, kun taas suomalaisjoukot vastasivat eteläisemmästä rintamasta. Heinäkuussa alkaneet saksalaisten hyökkäykset kohti Murmanskia ja Kantalahtea tyrehtyivät nopeasti, ja saksalaisjoukot asettuivat puolustusasemiin loppusyksyyn 1941 mennessä.

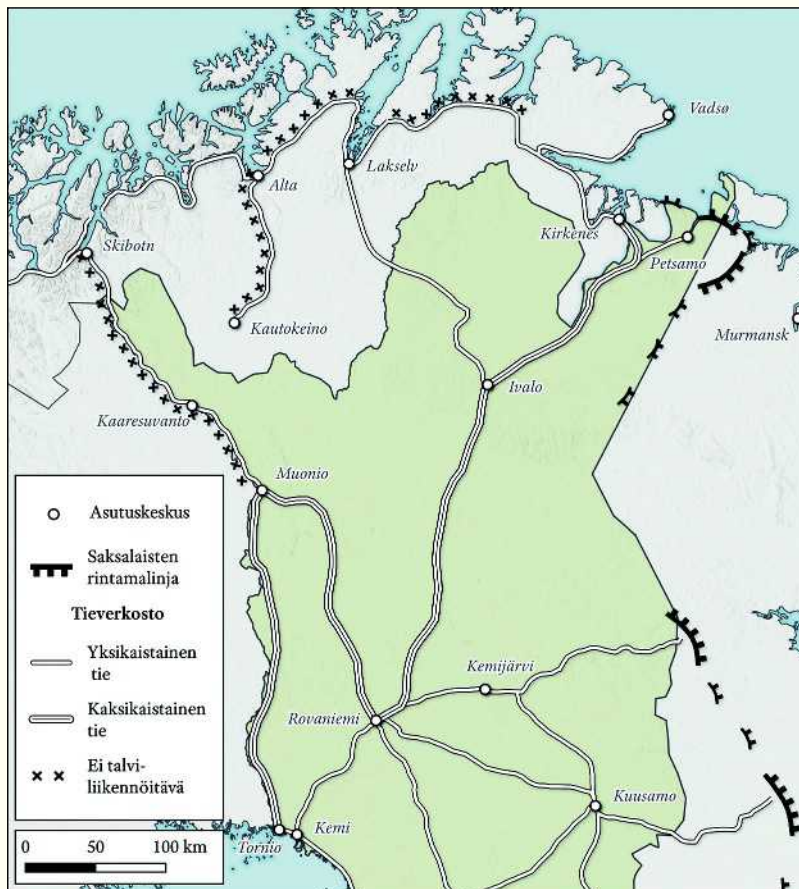
Käsivarrentie oli pääosin liikennöitävässä kunnossa vuonna 1942, mutta työn loppuunsaattaminen eteni hitaasti.

Saksalaiset pitivät Pohjois-Suomea tärkeänä myös raaka-aineiden näkökulmasta. Varsinkin Petsamon nikkelin merkitys oli Saksan sotateollisuudelle keskeinen, ja kesällä 1940 käytyjen neuvottelujen myötä suuri osa nikkelin tuotannosta luvattiin saksalaisille. Sodan pitkittyessä Petsamossa sijainneen Kolosjoen kaivoksen rooli korostui entisestään, ja vuoden 1944 alkuun tultaessa se tuotti jo noin 80 prosenttia Saksan sotateollisuuden tarvitsemasta nikkelistä. Alueen strategisen merkityksen johdosta Lappiin sijoitetun saksalaisten 20. vuoristoarmeijan vahvuus kasvoi sodan myötä yli 200 000 mieheen. Tilanne oli poikkeuksellinen suhteessa alueen siviiliväestöön, sillä Lapin läänin väkiluku oli ennen sotaa vain hieman yli 130 000 henkilöä ja infrastruktuuri hyvin puutteellista.

Saksalaisten läsnäolosta Lapissa tuli pysyvää, joten Lapin infrastruktuuria täytyi kehittää joukkojen huollon ja liikkumiskyvyn turvaamiseksi. Varsinkin vastuu tiestön parantamisesta lankesi jatkosodan mittaan saksalaisille. Pohjoisen erämaisessa ympäristössä etäisyydet olivat valtavia. Pian kävi selväksi, etteivät Saksan asevoim-

mien eli *Wehrmachtin* pioneeri- ja rakentajajoukot pystyisi tähän tehtävään yksin. Suuren osan 20. vuoristoarmeijan rintamantakaisista rakennushankkeista toteutti Saksan rakennusjärjestö *Organization Todt*.

Organization Todt (OT) oli Saksan rakennushankkeisiin keskittyvä virallinen työjärjestö, joka oli nimetty johtajansa Fritz Todtin mukaan. Järjestö teki laajasti rakennustöitä niin Saksassa kuin sen valloittamilla alueilla. OT oli järjestetty sotilaallisesti, ja sen työyksiköt, *OT-Einsatzit*, oli jaettu pataljooniin ja komppanioihin. Suuri osa järjestön työvoimasta koostui itärintamalla saaduista sotavangeista ja erinäisistä pakkotyöläisistä, mutta mukana oli myös saksalaista ammattityövoimaa sekä sotilaita. OT:n Suomessa toimiva osasto *Einzats Finnland* perustettiin lokakuussa 1941. Päämajaansa Rovaniemellä pitäneen osaston tehtävänä oli rakentaa sotilaallisia

Saksalaisten käyttämä tieverkosto Lapissa syyskuussa 1943. Ei talviliikennöitävät tieyhteydet olivat tavallisesti poissa käytöstä marraskuun lopusta kesäkuun alkuun.

kohteita, infrastruktuuria ja muita Wehrmachtille ja Saksalle tärkeitä kohteita. Useat *Einzats Finnlandin* hankkeet toteutettiin yhteistyössä Norjassa toimivan OT *Einzats Wikingin* kanssa.

Tieyhteyksien kehittäminen oli 20. vuoristoarmeijan kannalta keskeisen tärkeää, sillä sen esikuntapäällikön Herman Hölterin sanoin »teiden puute hidastaa kaikkia sotilaallisia toimintoja ja liikkeitä». Etenkin Finnmarkin rannikkoa seuraileva Reichstrasse 50, Rovaniemen ja Petsamon välinen Jäämerentie sekä rintamientakaiset huoltotiet olivat saksalaisen huomion kohteena ensimmäisinä sotavuosina. Siinä missä sotaa edeltävät tielinjaukset tehtiin kansallisella tasolla, Saksan sodanjohto käsitti Suomen ja Norjan pohjoisosat yhtenäisenä toiminta-alueena. Tielinjauksia toteutettiin rajat ylittäen Suomen ja Norjan välille.

Vaikka saksalaisilla oli kiinnostusta Skibotnin ja Muonion välisen tieyhteyden kehittämiseen, ei OT Einsatz Finnlandilla riittänyt rakennusosastoja Luoteis-Lapin tiehankkeisiin. Suhteessa muihin, tärkeämpiin tiehankkeisiin, Käsivarrentie pysyi toissijaisena yhteytenä. Vastuu tien kehittämisestä säilyi suomalaisella Tie- ja Vesirakennushallituksella, jolla oli elokuussa 1943 Käsivarren työmailla käytössään ainoastaan 130 miestä.

Führerin ohje 50 – saksalaisten vetäytymisvalmistelut

Vuoteen 1943 mennessä sotaonni tärkeimmillä rintamilla oli kääntynyt peruuttamattomasti saksalaisia vastaan. Tilanteen kehitys ei jäänyt suomalaisilta huomaamatta, ja he päättivät aloittaa salaiset rauhantunnustelut Neuvostoliiton suuntaan talvella ja keväällä 1943. Saksalaiset pitivät pyrkimyksiä rauhaan petoksena, ja sotilaallisen tilanteen kannalta ne aiheuttivat myös huolta.

Saksalla oli yhä yli 200 000 miehen armeija Pohjois-Suomessa. Pelkona oli, että Suomen irtautuessa sodasta neuvostojoukot voisivat edetä eteläisen Suomen alueelle ja jatkaa sieltä pohjoiseen. Pahimmassa tapauksessa Neuvostoliitto voisi katkaista pohjoisimpaan Norjaan ja Petsamoon vievät tieyhteydet ja eristää 20. vuoristoarmeijan Jäämeren rannikolle. Tämä aiheuttaisi katastrofin niin resurssien kuin sotilaallisen tilanteenkin kannalta – Pohjois-Norjan

joukot joutuisivat valtavaan arktiseen mottiin, ja elintärkeiksi muodostuneet nikkelikuljetukset Petsamosta katkeaisivat. Tämä kauhukuva oli estettävä hinnalla millä hyvänsä.

Saksan pohjoisten joukkojen kohtalo sai myös Hitlerin huomion. Saksan asevoimien ylijohdosta, *Oberkommando der Wehrmacht* (OKW), tiedusteli 20. vuoristoarmeijan komentaja Eduard Dietliltä hänen mielipidettään mahdollisuudesta vetää saksalaisjoukot Suomesta Pohjois-Norjaan. Muutaman viikon kestäneen tilanteenarvioinnin jälkeen 27. syyskuuta 1943 antamassaan vastauksessa Dietl totesi vetäytymisoperaation sotilaallisesti lähes mahdottomaksi suunnattomien etäisyyksien ja surkeiden tieyhteyksien johdosta.

Dietlin mielipiteestä huolimatta päätös oli kuitenkin tehty. Jo seuraavana päivänä Adolf Hitler antoi Johtajan ohjeen numero 50, jossa määriteltiin 20. vuoristoarmeijalle uusi puolustustehtävä siinä tilanteessa, että Suomi irtautuisi sodasta. Armeijan tuli kaikissa tilanteissa pitää hallussaan Petsamon Koloarjoen nikkeli-kaivos. Tämä tapahtuisi irtautumalla eteläisemmistä puolustusasemista Vienan Karjalassa ja ryhmittämällä joukot uuteen puolustukseen Kaare-suvanto–Ivalo–Petsamo-linjalle. Valmistelut tuli pitää salassa suomalaisilta, ja saksalaistenkin keskuudessa asian tuli pysyä pienehkön piirin tiedossa. Valmistautuminen tuli naamioida »taktisesti tarpeelliseksi rakentamiseksi taistelualueen syvyydessä».

Eduard Dietl, Adolf Hitler ja OKW:n komentaja Wilhelm Keitel karttojen äärellä joulukuussa 1941.

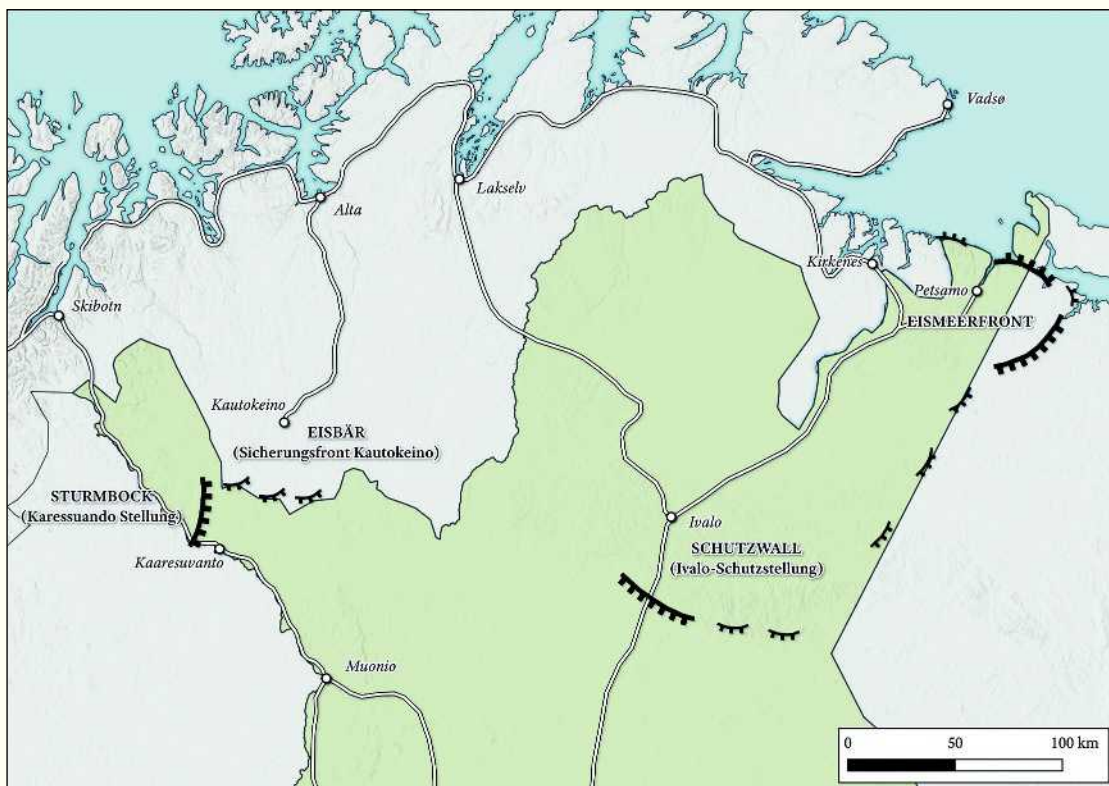
Saksalaiset lähtivät toteuttamaan Hitlerin ohjeen mukaisia suunnitelmia pikaisesti. Talvella 1943–1944 käynnistyi 20. vuoristoarmeijan esikunnan suunnitteluprosessi. Ivalon suunnan puolustuksen painopiste vakiintui nopeasti Saariselän alueelle, jonka eteläpuolelle rakennettaisiin tulevana kesänä *Schutzwalliksi* nimetty puolustusasema. Läntisessä Lapissa puolustusaseman sijaintia pohdittiin sen sijaan pitempään. Suunnittelupöydillä vaihtoehtoina pyörivät Kaaresuvannon lisäksi Kumputunturin alue Kolarissa tai Muonion eteläpuoli. Kaikki nämä vaihtoehdot katsottiin kuitenkin huoltoyhteyksien kannalta liian etäisiksi, eikä niitä hyväksytty OKW:ssa. Lopulta Käsivarren puolustusaseman lopulliseksi sijainniksi määritettiin Kaaresuvannon pohjoispuolinen maasto, lähimmän karttasanan mukaan Siikavuopio. Siikavuopion sijaan puolustusaseman suunnittelullinen nimi vakiintui nopeasti *Karessuando Stellungiksi*.

Hitlerin ohje 50 muutti Käsivarrentien roolia merkittävästi, sillä Suomen Käsivarsi määritettiin keskeisen tärkeäksi puolustettavaksi alueeksi. Syyskuussa 1943 Käsivarrentien kunto ei ollut saksalaisten näkökulmasta häävi, sillä se todettiin 20. vuoristoarmeijan tiedonannossa »käytännössä kärrypoluksi». Tien pikainen parantaminen aloitettiin heti lumien sulamisen jälkeen keväällä 1944, ja toimintaan määrättiin sekä OT:n osastoja että Wehrmachtin rakentajapioneereja. Toimenpiteisiin lukeutuivat muun muassa tieuran leventäminen vähintään neljään metriin, siltojen kantavuuden parantaminen sekä marssileoalueiden valmistelu.

Operaatio Birke muotoutuu

Vuoden 1944 alkupuolella salaiset valmistelut jatkuivat. Hitlerin määräämä operaatio sai 8. huhtikuuta 1944 nimekseen Birke, suomeksi Koivu. Saksalaiset antoivat käskyt linnoitusvalmistelujen aloittamisesta, ja pian myös Käsivarren Lapin tuntureilla tulisi liikkumaan salamyhkäisiä tiedusteluosastoja. Saksalaiset tiesivät Birken toteutuksen olevan vaikeaa, ja etenkin vetäytymisen logistiset järjestelyt aiheuttivat valtavia haasteita.

Operaatio Birke irrottaisi kaksi armeijakuntaa entisistä asemistaan, ja marssittaisi ne läpi Suomen, kohti pohjoisempia puolustusasemia. Saksalaiset uumoilivat tämän tapahtuvan ensisijaisesti

Neuvostoliiton painostaessa, joten suunnitelmaan kuului vihollisen viivyttäminen. Tätä varten saksalaiset rakensivat Lappiin runsaasti viivyttysasemia, kuten *Ringwall*-aseman Rovaniemen suunnalle. Viivyttysasemien lisäksi saksalaiset valmistautuivat hidastamaan vihollisen etenemistä laajoin hävitystöin ja murroksin. Lapin polttaminen oli suunnitelmissa jo loppuvuodesta 1943 alkaen.

20. vuoristoarmeijalla oli Lapissa valtavasti sotilasmateriaalia. Armeija toimi kaukana muista rintamista, joten sen vastuualueelle varastoitiin myös tästä syystä valtavat määrät tavaraa. Varikoita, parakkialueita, huoltotukikohtia ja muita rintamantakaisia toimintoja oli sijoitettu ympäri Lappia. Saksalaiset arvioivat, että kaiken materiaalin evakuoiminen olisi kestänyt viikkoja, ellei jopa kuukausia. Tilanteen kehittyessä saksalaiset päätyivät lopulta nopeaan ratkaisuun, jossa tärkein kalusto evakuoitaisiin, ja se mitä ei mukaan voitaisi ottaa, tuhottaisiin. Saksalaisten näkökulmasta vetäytyminen piti toteuttaa kesäaikaan, jotta välttyttäisiin esimerkiksi mutaisten teiden ja lumimyrskyjen aiheuttamilta ongelmilta. Onnistuneen ve-

Toukokuun 1944 lopussa uusien puolustusasemien karttasuunnittelu oli edennyt jo pitkälle. Schutzwallin ja Eisbärin sijainnit muuttuivat vielä jonkin verran ennen niiden rakentamista.

täytymisen toteuttaminen talviaikaan nähtiin hyvin vaikeana tehtävänä.

Operaatio Birke pohjautui ajatukseen, jossa saksalaiset joutuisivat taistelemaan Suomen maaperällä neuvostojoukkoja vastaan. Birken yhteydessä määrättyjen puolustusasemien rakentaminen perustui vastaamaan tähän uhkaan. Kesän 1944 mittaan saksalaiset huomioivat lisäksi mahdollisuuden, että operaatio Birke saattaisi tarkoittaa myös taistelua suomalaisia vastaan.

Lapin joukkoja komentava kenraali Dietl suhtautui alusta asti negatiivisesti operaatio Birken toteuttamiseen. Hän toi näkemyksensä tiettävästi ilmi myös Hitlerin kanssa käymissään neuvotteluissa, vain hieman ennen kuolemaansa. Dietlin sotataival päättyi 23. kesäkuuta 1944 lento-onnettomuuteen Itävallassa. Tapaturmainen kuolema ei kuitenkaan pysäyttänyt operaatio Birkeä, vaan toiminta jatkui suunnitellusti. Puolustusasemien rakentamista ja vetäytymisvalmisteluja jatkettiin 20. vuoristoarmeijan johtoon määrätyn kenraali Lothar Rendulicin johdolla. Saksalaisten sotilaskarttojen perusteella Birken suunnitelmia kehitettiin ja tarkennettiin vielä elokuun lopulla 1944, muutamia päiviä ennen Suomen irtautumista sodasta.

Sturmbock-linjan tiedustelijat keväthangilla

Karttasuunnittelun jälkeen saksalaisten oli tiedusteltava puolustuslinjan sijainti maastossa. Tämä päätettiin toteuttaa kevään 1944 edessä, ja tehtävälle lähetettiin tiedusteluosasto 20. vuoristoarmeijan esikunnasta majurien Fred Artmannin ja Eginhard Ostermannin johdolla. Kyseisestä matkasta on säilynyt harvinaislaatuinen matkakertomus, jonka kopiota säilytetään Suomen Kansallisarkistossa.

Tiedusteluosasto lähti liikkeelle Rovaniemeltä aamuvarhaisella 27. huhtikuuta 1944. Autokolonnaan oli lastattu kasoittain varusteita, mukaan lukien sukset ja ahkiot keväthangilla liikkumista varten. Mukaan kuormattiin myös maastokelpoisia Kettensrad-puolitelaamoottoripyöriä, sillä talviolosuhteissa Käsivarrentien kunto oli tunnetusti huono. Pyöräkalusto jouduttiin lopulta jättämään Ylimuonion, ja reilun kahden vuorokauden matkanteon jälkeen osasto pääsi perille Järämän alueelle, josta Sturmbockin puolustuslinnoitteet nykyään alkavat. Siitä eteenpäin matka jatkui suksilla.

Fred Artmann tiedustelemassa Sturmbockia. Tutkimusmatkan kuva-aineisto henkii rauhallista tunnelmaa, jossa sota on vielä kaukana idässä.

Perille saavuttuaan saksalaistiedustelijat jakautuivat kahteen osaan – varusteita kuljettavaan ahkio-osastoon sekä kevyemmin varustettuun tiedusteluosastoon. Tutkimusmatkan aikana tiedustelijat huiputtivat tuntureita ja suunnittelivat puolustusasemien sijaintia, kun taas ahkio-osasto hiihti lyhyempää reittiä ja perusti leiripaikan koko osastolle. Ensimmäisen maastopäivän aikana tiedustelijat hiihtivät tulevan puolustuslinjan vaarajonon aina Palovaarasta Ruossa-keron eteläosiin. Seuraavaksi osasto jatkoi pitemmälle erämaahan Tshokkoaivin alueelle.

▲ Kettenkradit olivat ketteriä ja maastokelpoisia ajoneuvoja, mutta niitä puuttui jatkuvasti saksalaisten määrävahvuudesta.

Ahkiot pakattiin täyteen tavaraa, sillä osaston oli varauduttava pitkän matkan lisäksi vaihteleviin sääolosuhteisiin.

Erämaassa saksalaiset kohtasivat nopeasti vastoinkäymisiä. Toisen maastopäivän iltana usean tiedustelijan silmät olivat ärsyyntyneet kirkkaan vaaleana hohtavassa ympäristössä aurinkolasien antamasta suojasta huolimatta. Tilanne paheni vappupäivän aamuna lumisokeudeksi, ja teltoissa lepääville potilaille jouduttiin tilaamaan radioteitse lääkkeitä ja koko tiedusteluosastolle lisää aurinkolaseja.

► Lumisokeudesta kärsivät tiedustelijat joutuivat makaamaan teltoissa silmät siteillä peitettynä.

Tagebuchbericht über die Erkundungsexpedition 1.5.1944:
Odottamaton Storchin ylilento

Klo 09:30 Luutnantti Steinsdorfer tiedusteli sopivan laskeutumispaikan Storch-lentokoneelle jäätyneeseen järveen Steinbergin itäpuolelle. Klo 17:00 kuuluu yllättävää moottorin ääntä, kun Storch lentää telttapaikkamme yli idästä, jatkaen pohjoiseen. Kone ei huomaa laskeutumispaikkaa punaisista valoraketeista ja violetista merkkisavusta huolimatta. Uusi laskeutumispaikka tiedustellaan lähemmäs telttaa, ja se merkitään ristillä.

Radioyhteyttä Kaaresuvantoon kokeillaan määrättyinä kellonaikoina (06:00, 10:00, 14:00, 18:00, 22:00), ei vastausta. Viestit lähetetään »sokeina».

Lumisokeuden vuoksi ahkio-osasto pysyi leiriytyneenä, mutta tiedusteluosasto jatkoi työtään tutkien muun muassa Ruossakeron, Saitsijokilaakson ja Suvikeron alueet. Keväinen sää vaihteli lämpimästä kylmään, ja saksalaiset raportoivat myös kuurankukkien ilmestymisestä telttakankaaseen. Tunturimaisema teki myös saksalaisiin vaikutuksen, sillä tiedustelijoiden matkakertomuksessa mainitaan muutamaankin otteeseen maisemien olevan upeita.

Tagebuchbericht über die Erkundungsexpedition 2.5.1944:
Vaikeudet jatkuvat

Storchin odottaminen jatkuu aikaisesta aamusta lähtien. Lumisokeus estää toiminnan jatkamisen.

Laskeutumispaikalle asetetaan jatkuva yhden miehen vartio. 12:30 vartiotehtäviin asetettu tiedusteluosaston lääkäri putoaa jäihin ja palaa telttapaikalle läpimärkänä.

Klo 14:00 Storch lentää laskeutumispaikan yli, mutta ei huomaa valo- tai savumerkkejä. Kone palaa muutamien minuuttien päästä, kiertelelee telttapaikan yllä ja pudottaa varustepaketin.

Pitkäksi venyneen leiriytymisen jälkeen molemmat osastot jatkoivat yötä vasten matkaansa Saitsikurun suulle. Tiedusteltuaan Jorboavin ja Aksikielaiden alueen osasto jatkoi 4. toukokuuta 1944 matkaansa Lätäsenon yli Norjan rajan suuntaan. Sääolosuhteet tunturiylängöllä olivat vaihtelevat: päivällä keväinen lämpö teki hangesta paikoin upottavan, mutta yöllä pakkaneen laski jopa -20 asteeseen. Kirkas keli kääntyi myös ajoittain sumuksi tai lumipyryksi.

Tulevan Sturmbock-aseman etulinja oli nyt tiedusteltu sen aivan pohjoisinta päätyä lukuunottamatta. Artmannin ja Ostermannin johtamat osastot hiihtivät vielä usean päivän ajan tiedustellen Norjan ja Suomen rajahuiput Lätäsenon itäpuolella, päätyen lopulta aina Norjan Kautokeinoon asti. Kautokeinosta rekikytyi Suomen rajalle saatiin lopulta neuvoteltua saamelaisilta, vaikka kommunikaatiossa ja porojen rehutilanteessa olikin ilmeisesti ongelmia. Tiedustelumatkan viimeinen etappi Palojärveltä Palojoensuuhun oli erittäin raskas lämpimän kevätauringon muuttaessa lumen sohjoksi. Perille päästiin kuitenkin illansuussa 7. toukokuuta 1944, minkä jälkeen paluumatka Rovaniemelle hoitui jälleen Kettenkradeilla ja moottoriajoneuvoilla.

Saksalaisten osasto hiihti tiedustelumatkallaan 27.4.–9.5.1944 vaikuttavan yli neljänsadan kilometrin matkan ja kävi läpi tulevan puolustuslinjan keskeisimmät huiput. Operatiivinen suunnittelu eteni tästä vauhdilla, ja tiedustelun tulokset näkyivät 20. vuoristoarmeijan suunnittelukartoilla jo toukokuun lopulla.

Eräs tapahtuma aiheutti tiedusteluosaston parissa ilmeisesti poikkeuksellisen paljon harmistusta, sillä näennäisesti pieni vastoinkäyminen kirjattiin jopa matkakertomukseen asti.

Tagebuchbericht über die Erkundungsexpedition, 5.5.1944

Klo 06:30 Marssi Tarvantovaaran pohjoisosien ohi alkaa. Ennen liikkeellelähtöä kahvipannu täynnä valmista juomaa kaatuu vahingossa lumeen. Matka on aloitettava ilman aamukahvia.

Lähes kahden viikon pituinen tiedustelumatka oli merkittävä tulevien suunnitelmien kannalta, sillä alue oli saksalaisille ennestään täysin tuntematon.

Viimeinen maastontiedustelu Lätäsenon alueella

Kevään 1944 käännyttyä kesään Käsivarrentien parantaminen oli päässyt täyteen vauhtiin. Organisaatio Todtin yksiköt ja Wehrmachtin rakentajapioneerit ahersivat tietyömailla rakentaen muun muassa ohituspaikkoja ja vahvistaen siltojen kantokapasiteettia 18 tonniin. Myös marssilepoalueita valmisteltiin ja laajennettiin kiireisesti, sillä Palojoensuun ja Skibotnin väliset pienet leiriytymisalueet olivat täysin riittämättömiä tulevia joukkojen siirtoja ajatellen. Vuoristoarmeijan pioneerikomendantin kesäkuun lopulle päivätyn raportin mukaan työ eteni hyvin ja tulisi olemaan valmis 15. lokakuuta mennessä.

Kesän 1944 edetessä myös Kaaresuvannon puolustusasemien tarkempi suunnittelu lähti käyntiin yksityiskohtaisen maastontiedustelun muodossa. Tiedusteluosaston johtoon määrättiin eversti Emil Schuler 7. vuoristodivisioonasta. Vuoristojääkäreistä kootun tiedusteluesikunta Schulerin tehtäviin kuului asemien tarkka maastosuunnittelu, mittaaminen sekä merkitseminen maastoon. Lähes sadan hengen vahvuinen osasto käsitti sotilaita kaikista vuoristo-

divisioonan aselajeista. Tehtävän tärkeyttä kuvastaa, että 20. vuoristoarmeija järjesti osastolle ja sen kuormaeläimille pikaisen kuljetuksen Uhtuan rintamalta Kaaresuvantoon ja vastasi sen huollosta toiminta-alueella.

Tiedustelutyöt Lätäsenon länsipuolisilla tuntureilla alkoivat 10. heinäkuuta. Emil Schuler kuvaa muistelmissaan tiedusteluosastojen tehtävää erämaassa hyvin vaativaksi. Alue oli saksalaisten näkökulmasta tietöntä ja kartoittamatonta erämaata, jonka halki kulki vain yksi vaatimaton »lappalaispolku» Saarenpäästä Kautokeinoon. Sturmbockin suunnittelijat pystyttivät pääleirinsä Käsivarrentien varteen Saarenpäähän. Schuler mainitsee maastoleirejä perustetun erämaahan ainakin Palkkisvaaroille, Ruossakerolle ja Suvikerolle. Muuliosastot kuljettivat huoltotarvikkeita ja postia leirien välillä. Tiedustelukomennuskunnan tehtäväksi annettiin myös sivustansuoja-asemien tiedustelu Suomen ja Norjan rajalla.

Kaikkiaan tiedusteluesikunta Schulerin työ Käsivarressa venyi kahdeksan viikon mittaiseksi. Eversti Schuler miehineen palasi 7. vuoristodivisioonan pariin vasta syyskuussa 1944, kun aseveljeys suomalaisten kanssa oli jo katkennut ja operaatio Birke täydessä vauhdissa.

Saksalaiset kartoittajat Käsivarren erämaassa

Sturmbock-linjan puolustusjärjestelyjen suunnittelu ja toteutus vaati maastontiedustelun lisäksi tarkempia karttoja alueesta. Laadukkaita sotilaskarttoja Käsivarresta ei ollut laadittu sodan aikana, sillä saksalaisten painopiste myös kartoituksen osalta oli Suomen itäisemmissä osissa. Suomalaiset olivat kartoittaneet aluetta muun muassa 1920-luvulla, mutta suurpiirteiset talouskartat eivät olleet riittäviä saksalaisille. Topografista kartta-aineistoa uuden puolustuslinjan suunnalta oli vain vähän ja se oli niin heikkolaatuista, että saksalaisten oli kartoitettava alue sotilaallisiin tarkoituksiin omin voimin.

Kartoitustehtävät Lapissa olivat saksalaisille tuttuja, ja 20. vuoristoarmeijalta löytyi oma kartoitusosasto, Armeekartenstelle 464. Puolustuslinjojen alueiden kiireellistä kartoitusta varten vuoristoarmeijan tueksi lähetettiin vahvistuksia myös muualta Euroopasta. OKW:n lähettämään yliluutnantti Wolfgang Pilleweiserin johtamaan

► Maanmittaushallituksen taloudellinen kartta Lätäsenon alueesta vuodelta 1928. Suomalaiskartat olivat etenkin topografian osalta hyvin puutteellisia.

